



” Астахова М., Белошенко Ю. Концепт «безпека»: компетентність, культура та особливості мислення. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 8. С. 7-12. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i8-001>.

Astakhova M., Beloshenko Yu. Kontsept «bezpeka»: kompetentnist, kultura ta osoblyvosti myslennia [The concept of «security»: competence, culture and thinking]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2024. Vol. 12, No 8. S. 7-12. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i8-001>.

УДК 37.011:614.8

DOI: 10.31110/2616-650X-vol12i8-001

Марія АСТАХОВА

Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти», Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5162-5831>
asmarta01@gmail.com

Юрій БЕЛОШЕНКО

Національна академія Національної гвардії України, Україна
<https://orcid.org/0009-0002-6759-3501>
beloshenko2013@gmail.com

КОНЦЕПТ «БЕЗПЕКА»: КОМПЕТЕНТНІСТЬ, КУЛЬТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні теоретико-методологічні підходи щодо дослідження безпеки як соціально-політичного явища. Доведено особливе значення необхідності дослідження даної сфери. Визначено, що зростання кількості екстремальних і небезпечних ситуацій породжує збільшення небезпек та ризиків в усіх сферах життєдіяльності людини, а системне дослідження небезпечних факторів та механізмів подолання й зменшення негативних їх наслідків набуває особливого значення. Закцентовано увагу на розгляді безпеки не тільки в різних наукових галузях, а на загальнодержавному та особистісному рівнях. Доведено, що безпека являє собою одну з найважливіших цінностей, що забезпечує вільне існування і розвиток особистості, суспільства, людства, створює гармонію у взаєминах між людьми, у співпраці з технікою, особою і державою, суспільством, між націями і державами. Закцентовано увагу на тому, що безпеку досліджують як суспільний, культурний, ціннісний та філософський феномени, з позиції наукового бачення, через особливості впливу ризиків на суспільне буття, як сферу освітньої та практичної діяльності. Визначено, що категорія «безпека» розглядається через єдність цілісних систем безпеки. Зазначено окремі нормативні акти сфери безпеки. Охарактеризовано етапи історичного розвитку концепту «безпека». Визначено, що безпека являє собою одну з найважливіших цінностей та тісно пов'язана з небезпекою, яку класифікують на різних ознаках. Охарактеризовано безпеку як функцію безлічі різноманітних факторів, до яких насамперед належать загрози; як прагнення досягти стану безпеки особою; як соціальне та культурне надбання. Визначено та охарактеризовано ознаки та педагогічні умови формування культури безпеки як частини загальної культури людини, обов'язкової складової професійної культури, як роботи людської свідомості. Закцентовано увагу на особливостях ризик-орієнтованого мислення.

Ключові слова: безпека; культура; небезпека; суспільство; загроза; цінність; ризик; мислення.

Mariia ASTAKHOVA

Kharkiv Academy of Continuing Education, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5162-5831>

asmarta01@gmail.com

Yurii BELOSHENKO

National Academy of the National Guard of Ukraine, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0002-6759-3501>

beloshenko2013@gmail.com

THE CONCEPT OF «SECURITY»: COMPETENCE, CULTURE AND THINKING

Abstract. The article analyses modern theoretical and methodological approaches to studying security as a socio-political phenomenon. The special importance of the need to study this area is proven. It is determined that the growth in the number of extreme and dangerous situations generates an increase in dangers and risks in all spheres of human activity, and a systematic study of hazardous factors and mechanisms for overcoming and reducing their negative consequences is of particular importance. The author focuses on the consideration of security not only in various scientific fields but also at the national and personal levels. It is proved that security is one of the most important values that ensure the free existence and development of the individual, society, and humanity. It creates harmony in relations between people, in cooperation with technology, the individual and the State, society, and between nations and States. The author emphasizes that security is studied as a social, cultural, value, and philosophical phenomenon, from the standpoint of scientific vision, through the peculiarities of the impact of risks on social life, as a field of educational and practical activity. It is determined that the category of 'security' is considered through the unity of integral security systems. The individual normative acts of the security sphere are indicated. The stages of historical development of the concept of 'security' are characterized. It is determined that security is one of the most important values and is closely related to danger, which is classified on various grounds. The author characterizes security as a function of many different factors, which primarily include threats; a desire to achieve a state of security by a person; and as a social and cultural asset. The signs and pedagogical conditions for the formation of a security culture as part of the general human culture, an indispensable component of professional culture, as a work of human consciousness are identified and characterized. The attention is focused on the peculiarities of risk-oriented thinking.

Keywords: security; culture; danger; society; threat; value; risk; thinking.

Постановка проблеми. В умовах активного розвитку соціуму постійно збільшується кількість та різноманіття небезпек, реальних та потенційних ризиків, що, в свою чергу, потребує комплексного аналізу концепту «безпека» з позиції історичного розрізу, підходів науковців та практиків упровадження технологій з урахуванням їх безпечності та екологічності. Оскільки потреба у безпеці та прагнення мінімізувати ризики визначають базові потреби людини, тому виникає необхідність огляду та подальшого врахування наукових поглядів й положень з позиції компетентнісного підходу, як культурного концепту та з урахуванням особливостей ризик-орієнтовного мислення.

Безпека являє собою одну з найважливіших цінностей, що повинна забезпечувати вільне існування і розвиток особистості, суспільства, людства, створювати гармонію та переборювати суперечності у відносинах «людина – техніка», «людина – навколишнє середовище», у взаєминах між людьми, особою і державою, суспільством, між націями і державами.

В умовах цивілізаційного розвитку рівень безпеки людини постійно зростає, однак залишається велика кількість небезпек, загроз і ризиків, проблеми існування яких ще й досі не вирішені. Кожний етап розвитку суспільства характеризується специфічними проблемами безпеки та наявними видами ризиків й механізмами їх розв'язання.

Аналіз системи освіти з питань безпеки на різних рівнях освітніх послуг, особливо в умовах військової агресії, дозволяє зробити висновок про необхідність упровадження системного підходу до розвитку культури безпеки підростаючого покоління, до формування вмінь діяти в небезпечних ситуаціях різного походження, розвитку стійкої мотивації та рефлексії власних дій або бездіяльності. Комплексний і системний розвиток культури безпеки дозволить значно підвищити рівень духовного, морального й патріотичного виховання, зменшити людські та матеріальні втрати.

Комплексне дослідження безпеки знаходить своє відображення у науковій та професійній літературі у більшості сфер людської діяльності, а в умовах посилення дії природних, техногенних, воєнних й соціальних небезпечних ситуаціях, вимагає постійного системного та неперервного аналізу феномену безпеки в сучасній теорії та практиці, аналізу механізмів виховання культури безпеки та формування ризик-орієнтованого мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням безпеки як суспільного та філософського феномену займалися В. Березуцький, Н. Герман, Н. Клименко, Я. Серіков, З. Яремко та інші. Наукові основи сфери безпеки досліджували П. Атаманчук, В. Березуцький, В. Джигирей, В. Дивак, В. Жидецький, В. Заплатинський, В. Зацарний, О. Кобилянський, С. Шмалей та інші. Науковці України (Д. Бірюков, О. Запорожець Л. Кравченко О. Мартюшева, Ю. Скалецький, Л. Яценко) та країн Європи (D. Aggio, A. Bohn, J. De Paula, P. Rise, J. Zou та ін.) досліджували основні функції й особливості культури безпеки, особливості пливу ризиків на суспільне буття.

У працях дослідників С. Гвоздій, Л. Горяна, В. Нестеренко, О. Пуляк, І. Царенко, Є. Чернишова та інших розкривається методика та особливості навчання здобувачів освіти питанням безпеки.

Мета дослідження: узагальнення наукових підходів щодо основних положень концепту «безпека» як суспільнозначущого феномену з позиції компетентнісного потенціалу, культури особистості та особливості ризик-орієнтованого мислення.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи, як аналіз, узагальнення, синтез, систематизація поглядів науковців на проблему дослідження; порівняння різних поглядів вітчизняних та європейських дослідників; систематизація та узагальнення отриманих результатів теоретичного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються збільшенням кількості природних й техногенних аварій та катастрофи, забруднення довкілля, зростає побутовий й виробничий травматизм, збільшуються загрози терористичних актів і виникнення воєнних конфліктів. Ці виклики сьогодення набувають глобального характеру й актуалізують проблему протидії їм, як у суспільстві так і на рівні особистості, що, в свою чергу, обумовлюють, необхідність узагальнення наукових підходів щодо основних положень концепту «безпека» як суспільнозначущого феномену з позиції компетентнісного потенціалу, культури особистості та особливості ризик-орієнтованого мислення розуміння розуміння теоретичної сутності безпеки.

Безпека являє собою одну з найважливіших цінностей, що повинна забезпечувати вільне існування і розвиток особистості, суспільства, людства, створювати гармонію та переборювати суперечності у відносинах «людина – техніка», «людина – навколишнє середовище», у взаєминах між людьми, особою і державою, суспільством, між націями і державами [7, с. 11].

Оскільки категорія «безпеки» характерна для будь-якої сфери діяльності, тому комплексне за своїм змістом поняття «комплексність з безпеки» розглядається через єдність цілісних систем безпеки: соціальної, фізичної, економічної, екологічної, нормативно-правової, інформаційної, енергетичної, валеологічної, харчової, воєнної, хімічної, пожежної та інших. З позиції компетентнісного підходу поняття «компетентність з безпеки» не має єдиного тлумачення, однак більшість наукових підходів

включають не тільки знання, вміння та навички, а й особистісні якості, цінності, мотиваційні та мислиневі механізми тощо.

У різних державах виокремлюють різноманітні категорії безпеки, що доповнюють і більш глибоко розкривають системність концепту «безпека»: державна, національна, соціальна, енергетична, науково-технічна, інформаційна, духовна, безпека праці, техногенна, пожежна безпека та ін.

Важливе значення має правове врегулювання питань, норм та стандартів безпеки. Так, на загальнодержавному рівні достатньо ґрунтовно представлено правове забезпечення сфери безпеки, а саме: закони України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про систему громадського здоров'я», «Про охорону праці», «Про національну безпеку України», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про дорожній рух», Кодекс цивільного захисту України, Концепція організації роботи з профілактики невинного травматизму, Стратегія інформаційної безпеки та інші міжгалузеві й галузеві стандарти безпеки.

Безумовно, відображення питань безпеки у законодавчій базі України має стратегічне та практичне значення для країни, однак не менш важливим є дослідження і врахування історичних течій концепту «безпека».

Так, науковець Н. Клименко у своєму дослідженні виокремила 5 етапів історичного розвитку концепту «безпека», а саме: 1) починаючи з античних часів до XVI ст. головна увага зосереджувалася на захисті людини від небезпеки, в контексті цього визначалася ключова функція держави – створення умов для забезпечення фізично безпечного внутрішнього та зовнішнього середовища; 2) у період з XVII по XVIII ст. на розуміння концепту «безпека» впливають дослідження прогресивних науковців, а безпека розглядається як гарантоване державою невід'ємне природне право людини; 3) XIX ст. характеризується усвідомленням існування загрози для безпеки особи з боку держави і навпаки; 4) з XX ст. розуміння поняття «безпека» достатньо розширюється, воно розглядається не тільки стосовно особи, так й у контексті суспільних та загальнодержавних процесів. У цей період спостерігається розвиток демократичного суспільства та його цінностей, устрою та суверенітету, забезпечення екологічної безпеки й сталого розвитку, формування прав і свобод людини, захист її життя та здоров'я; 5) у XXI ст. комплексне, за своїм змістом, поняття «безпека» доповнюється ustalеними традиціями, культурною та релігійною складовою [5].

Оскільки поняття «безпека» безпосередньо пов'язано з «небезпекою», за логікою нашого дослідження важливо торкнутися офіційних стандартів, де зафіксовані відповідні класифікаційні ознаки. Так, небезпеки поділяються на фізичні, хімічні, біологічні, психофізіологічні; за характером дії на людину – на активні та пасивні; за походженням – природні, техногенні, антропогенні, екологічні, змішані; за збитками – соціальні, технічні, екологічні тощо; за часом дії – негативні наслідки поділяються на імпульсні та накопичувальні; за локалізацією: пов'язані з літосферою, гідросферою, атмосферою, космосом; за сферою прояву: побутові, спортивні, дорожньо-транспортні, виробничі, військові тощо [10].

Звернемо увагу на погляди науковців щодо розуміння сутнісної характеристики безпеки.

Так, Я. Серіков зауважує, що «безпека – це функція безлічі різноманітних факторів, до яких насамперед належать загрози (об'єктивні й суб'єктивні, внутрішні й зовнішні, абстрактні й конкретні, потенційні й актуальні (реальні), а також цінності: конструктивні (позитивні) й деструктивні (негативні) ситуації – статичні й динамічні» [10].

На думку В. Горлинського «прагнення досягти стану безпеки особою, сім'єю, нацією, людством, оцінка безпеки як соціального блага, усвідомлення суспільством потреб у ній дають підставу характеризувати цей феномен як цінність вищого рівня – соціально-політичний ідеал» [3, с. 108].

Безпека є ціннісною категорією та виступає одним із основних орієнтирів для формулювання національних інтересів, визначення загроз та небезпек, найважливіших цілей існування держав та інших об'єднань громадян, виступає нормою їхнього існування та культури в сучасному світі [6].

Науковець О. Запорожець, досліджуючи поняття «культура безпечної життєдіяльності» дійшов висновку, що це явище має три ознаки: родовий – культура безпеки життєдіяльності являє собою невід'ємну складову загальної культури особистості та виступає важливою частиною професійної компетентності фахівця; діяльнісний – культура безпеки досліджується через призму найвищих розумових та діяльнісних процесів свідомості людини; видовий – культура безпеки життєдіяльності людини є невід'ємною складовою безпеки соціуму та враховує мотивацію до безпекових дій або бездіяльності, постійного саморозвитку [1].

Дослідження концепту «безпека» привертає увагу науковців та практиків не тільки як складова загальнолюдської культури, а й позиції професійної культури. При цьому кожна сфера досліджень феномену безпеки дає чітке розуміння реальності сталого твердження про потенційну небезпеку будь-якої діяльності.

З позиції компетентнісного підходу компетентність особистості з безпеки можна розглядати не тільки через знання, вміння та навички, а й як комплексне за свої змістом поняття, що включає особистісні й професійні якості, ціннісні настанови, стійку мотивацію, накопичувальний досвід вирішення проблем безпеки, рефлексію власних дій або бездіяльності.

Культура безпеки спрямована на всебічний розвиток і самопізнання людини, формування її особистісних якостей, емоційних, пізнавальних властивостей, самоактуалізацію через «освіту протягом життя», що передбачає опанування здобувачами освіти цілісної системи не тільки фундаментальних знань з безпеки, а й формування моделей поведінкових ідеалів, цінностей, настанов і способів діяльності як у повсякденному житті й професії, так і в умовах надзвичайних ситуацій різного походження, в умовах автономної небезпеки тощо [9].

Ми погоджуємося з поглядами О. Запорожця, Б. Халмурадова, В. Применка, які розглядають поняття «культура безпеки як рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю забезпечення безпеки життєдіяльності у системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті та в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності».

Науковці виділяють складники культури безпеки на різних рівнях: на індивідуальному через світосприйняття, норми поведінки, особистісні ціннісні орієнтації й рівень компетентності людини у сфері безпеки; на колективному через цінності колективу, професійну культуру, моральність, підготовленість персоналу у сфері безпеки; на суспільному рівні через традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість населення у сфері безпеки життєдіяльності [1].

Важливим документом у сфері виховання культури безпеки є Концепція безпеки закладів освіти, схвалена розпорядженням КМУ від 07 квітня 2023 року № 301-р, у якій зафіксовано, що формування компетентностей з безпеки в учасників освітнього процесу можливо забезпечити шляхом: організації системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій; перегляду та актуалізації освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина, впровадження соціально-емоційного навчання та здійснення інтеграції знань про психічне здоров'я в освітній процес й освітню діяльність; запровадження в освітній процес закладів освіти програм, спрямованих на формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктам та правопорушенням, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в Інтернеті; запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних утручань, основ психологічної самопомогі і прав, свобод та обов'язків громадянина [8].

На нашу думку, важливим аспектом дослідження концепту «безпека» є аналіз механізмів розвитку критичного та ризик-орієнтованого мислення. Технологія формування критичного мислення включає: опору на самостійний пошук нової інформації; ефективно залучення накопиченого суспільного й конкретного досвіду у певній сфері; оперування власними судженнями та аргументація власної точки зору, опора на особисту позицію, комунікація на різних рівнях взаємодії; створення проблемних ситуацій, що спонукають до пошуку власних аргументів та вироблення висновків, позицій, пошуку альтернативної думки; стимуляція механізмів пошуку та використання нових знань і досвіду. Формування критичного та ризик-орієнтованого мислення спонукає розвиток уміння слухати і спостерігати, критичного аналізу інформації, отриманої з будь-яких джерел через різні канали сприйняття, аналізувати першопричини та причинно-наслідкові зв'язки подій і явищ; відрізнити факти від суджень, аналізувати інформацію на достовірність та добирати чіткі, добре обґрунтовані аргументи; виявляти фейки, пропаганду і маніпуляції, розуміти механізми їх створення; усвідомлювати наявність різних точок зору.

Досліджуючи розвиток критичного мислення, що є основою ризик-орієнтованого мислення, О. Пометун визначає особливості освітнього процесу, побудованого на засадах критичного мислення: результатом навчання є вироблення власних суджень через застосування до інформації певних прийомів мислення; викладання передбачає постійне оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «здобувачі освіти-педагоги»; критичне мислення потребує від здобувачів освіти достатніх навичок оперування доводами та формулювання умовиводів; відповідальність вимагає, щоб здобувачі освіти були вмотивовані до обговорення проблем, а не намагались уникнути їхнього розв'язання [10].

Ризик-орієнтоване мислення – це здатність аналізувати причини явищ, що відбуваються, і процесів, пов'язаних з ризиком, виявляти закономірності, які їх породжують, використовуючи отримані знання та готовність знаходити рішення щодо подолання небезпеки в нестандартних ситуаціях, коли немає готових засобів безпечної дії [4].

На думку науковиці С. Гвоздій, при формуванні ризик-орієнтованого мислення питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші

пріоритети в житті й діяльності, а знання сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності та вміння визначити коло своїх обов'язків з питань виконання завдань професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання, є базою для формування відповідних компетенцій [2]. У процесі прийняття рішення необхідно врахувати вплив невизначеності, фактору, джерела, особливості ризику, небезпеки та загрози, а також розглядати можливі наслідки альтернативних рішень.

Висновки і перспективи подальших досліджень Отже, аналіз літературних джерел та поглядів науковців свідчить про те, що не існує однозначної думки щодо підходів до розгляду «компетентність з безпеки», та «культура безпеки». Небезпеки виступають з одного боку, як загрози, з іншого, як можливості до подальших змін. Історичний огляд досліджень науковців сфери безпеки свідчить про постійну зацікавленість алгоритмами безпеки, механізмами прийняття рішень тощо не залежно від сфери людської діяльності або галузі господарства.

Дослідження показує, що безпека стосується кожної сфери людської діяльності, розглядається як на рівні особистості, професіонала так і на загальнонаціональному, виступає не тільки універсальною цінністю, а й є передумовою існування соціальних утворень та кооперацій, аналізується протягом усього періоду соціального розвитку, стосується не тільки духовно-моральної позиції особистості, а й має предметну площину, забезпечується нормативно, має конкретні технології та алгоритми дій.

Також варто зазначити, що розвиток критичного мислення та ризик-орієнтованого мислення, виступає як здатність аналізувати передумови подій і процесів, пов'язаних з ризиком, розуміння актуальної проблематики і основних завдань у сфері безпеки, вміння окреслювати і дотримуватися власних функціональних обов'язків щодо здійснення професійної діяльності з урахуванням реальних або потенційних ризиків або приймати нестандартні рішення в умовах виникнення небезпечних й непередбачуваних ситуацій.

У перспективах подальших розвідок передбачається створення технології формування компетентностей з безпеки (по рівням освіти) в учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Безпека життєдіяльності. 2-ге вид.: підручник./ О.І. Запорожець, Б.Д. Халмурадов, В.І. Применко та ін. К. : Центр учбової літератури, 2016. 448 с.
2. Гвоздів С. П. Ризик-орієнтований підхід у викладанні нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності». Педагогічні науки. 2012. Т. 1. № 62. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/2896>
3. Горлінський В. В. Аксиологічний дискурс безпеки як соціального феномену. *Практична філософія*. 2004. № 2. С. 108–116.
4. Євтушенко Н., Твердохлебова Н. Використання педагогічних технологій для формування ризик-орієнтованого мислення студентів спеціальності «цивільна безпека». *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 1(1). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2142/2143>
5. Клименко Н. Г. Еволюція змісту концепту “безпека” за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1472> . DOI: 10.32702/2307-2156-2019.8.20
6. Мельник В. Безпека особи: ціннісний вимір. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород : Говерла, 2009. Вип. 12. С. 45–49. URL: <http://surl.li/qrmvqw>
7. Панов М.І. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. №3. С. 10–15.
8. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти. Розпорядження КМУ від 07 квітня 2023 р. № 301-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>
9. Романів Л. В., Пішак О. В., Бойчук Р. Р. Культура безпеки як складова базової культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1 (43.1). С. 238–240.
10. Серіков Я. О., Коженевські Ф. Безпека життєдіяльності – секьюритологія : підруч. для студ. вищих навч. закл. / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х. : ХНАМГ, 2010. 381 с.
11. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз та ін. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. К. : Вид во «Плеяди», 2006. 220 с.

References

1. Bezpeka zhyttiediiialnosti. 2-he vyd.: pidruchnyk./ O.I. Zaporozhets, B.D. Khalmuradov, V.I. Prymenko ta in. K. : Tsentru chubovoi literatury, 2016. 448 s.
2. Hvozdiy S. P. Ryzyk-orientovanyi pidkhyd u vykladanni normatyvnoi dystsypliny «Bezpeka zhyttiediiialnosti». Pedagogichni nauky. 2012. T. 1. № 62. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/2896>
3. Horlinskyi V. V. Akxiolohichniy dyskurs bezpeky yak sotsialnoho fenomenu. *Praktychna filozofia*. 2004. № 2. S. 108–116.

4. Ievtushenko N., Tverdokhliebova N. Vykorystannia pedahohichnykh tekhnolohii dlia formuvannia ryzyk-oriientovanoho myslennia studentiv spetsialnosti «tsyvilna bezpeka». *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*. 2022. № 1(1). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2142/2143>
5. Klymenko N. H. Evoliutsiia zmistu kontseptu "bezpeka" za riznykh istorychnykh epokh ta politychnykh system. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2019. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1472> . DOI: 10.32702/2307-2156-2019.8.20
6. Melnyk V. Bezpeka osoby: tsinnisnyi vymir. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu Uzhhorod : Hoverla, 2009. Vyp. 12. S. 45–49. URL: <http://surl.li/qrmvqw>
7. Panov M.I. Bezpeka yak fundamentalna katehoriia v metodolohii pravoznavstva. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2000. №3. S. 10–15.
8. Pro skhvalennia Kontseptsii bezpeky zakladiv osvity. Rozporiadzhennia KMU vid 07 kvitnia 2023 r. № 301-r URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>
9. Romaniv L. V., Pishak O. V., Boichuk R. R. Kultura bezpeky yak skladova bazovoi kultury osobystosti. *Molodyi vchenyi*. 2017. № 3.1 (43.1). S. 238–240.
10. Sierikov Ya. O., Kozhenevski F. Bezpeka zhyttiediialnosti – sekiurytolohiia : pidruch. dlia stud. vyshchykh navch. zakl. / Khark. nats. akad. misk. hosp-va. Kh. : KhNAMH, 2010. 381 s.
11. Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv / A. Krouford, V. Saul, S. Metiuz ta in. ; nauk. red., peredm. O. I. Pometun. K. : Vyd vo «Pleiady», 2006. 220 s.